

CZY DOBRZE JEST CZUĆ? EKSPLIKACJA BAJKI *CZŁOWIEK I KAMIEŃ* FRANCISZKA KARPIŃSKIEGO

Karolina Byszewska

UPH Siedlce

karolina_byszewska@wp.pl

Abstrakt: Głównym założeniem artykułu jest przybliżenie czytelnikom twórczości Franciszka Karpińskiego dzięki eksplikacji bajki „Człowiek i kamień”. Szczegółowej analizie poddana została tak dosłowna warstwa tekstowa utworu, jak i symboliczne jego znaczenie. Zestawienie człowieka oraz kamienia ma pomóc udzieleniu odpowiedzi na pytanie o istotę uczuć człowieka, a także uwrażliwić na cierpienie oraz oskarżanie niewinnych.

Słowa kluczowe: Franciszek Karpiński, bajka, sentymentalizm, oświecenie

IS IT GOOD TO FEEL? THE EXPLICATION OF THE FABLE *HUMAN AND STONE* BY FRANCISZEK KARPIŃSKI

Karolina Byszewska

UPH Siedlce, Poland

Abstract: The main assumption of the article is to familiarize the readers with the work of Franciszek Karpiński thanks to the explication of the fable "Man and Stone". Both the literal textual layer of the work and its symbolic meaning were thoroughly analyzed. The juxtaposition of a man and a stone is to help answer the question about the essence of human feelings, as well as to sensitize to suffering and accusing the innocent.

Keywords: Franciszek Karpiński, fable, sentimentality, enlightenment

Kamień leżał w środku drogi;
Mimo przechodząc ubogi,
Stłukł nogę, łajał kamienie:
„Na cóż to próżne stworzenie?
On siebie nie zna, czy lato,
Czyli go śniegi przysuły!”
A kamień odpowie na to:
„A tobież lepiej, żeś czuły?”
(Woźnowski 1983)

Franciszek Karpiński, poeta epoki oświecenia, to potomek ubogiej rodziny szlacheckiej z Pokucia, „[...] krainy naznaczonej skomplikowaną historią i złożonymi relacjami społecznymi” (Borkowski 2018: 94). Według Jana Zygmunta Jakubowskiego pracował jako sekretarz Adama Czartoryskiego, a w młodszych latach – jako nauczyciel domowy w majątku Józefa oraz Marianny Ponińskich (Masłowska-Nowak 2005: 6). Był również dzierżawcą majątków ziemskich (Jakubowski 1979: 264). Grzegorz Zając w ten sposób pisze o Karpińskim: „potwierdzał swą przynależność do grona najważniejszych – obok Książna, puławskiego Niemcewicza, a później też Brodzińskiego – przedstawicieli rodzimej literatury czułej” (Zając 2019, s. 533). Teresa Kostkiewiczowa (2016: 20) określa natomiast Karpińskiego jako „ikonę polskiego pisarstwa”, jednak Julian Krzyżanowski (1972: 203) wspomina publicystę jako „chudego literata”, sygnalizuje również, iż miewał ogromne pretensje do życia, co widoczne jest w niektórych tekstach poety.

Obiektem badań w niniejszym szkicu jest bajka *Człowiek i kamień* pomieszczona w *Antologii bajki polskiej* w opracowaniu Wacława Woźnowskiego. Okoliczności powstania tekstu nie są nieznane. Utrzymany w poważnym nastroju wiersz skłania czytelnika do refleksji nad naturą ludzką. Karpiński według Romana Sobola (1958: 11), jawił się bowiem jako człowiek wyczulony na krzywdę ludzką oraz biedę, określany jest jako zawsze chętny do pomocy czy współczucia, co – biorąc pod uwagę sytuację Rzeczypospolitej w epoce oświecenia – może stanowić przyczynę powstania tak wymownego utworu.

Tytuł stanowi zestawienie dwóch określeń: rzeczownika męskoosobowego oraz rzeczownika nieżywotnego – *człowiek* oraz *kamień*; kontrast jest więc obecny zarówno na poziomie semantycznym, w odmiennych zakresach znaczeniowych, jak i gramatycznym, co polega z kolei na podstawowych różnicach w rodzaju gramatycznym wyrazów. Określa to również tematykę utworu, pod względem metaforycznym bowiem zestawienie tych dwóch określeń służyć ma wyeksponowaniu różnic pomiędzy przedmiotem i ludzkim istnieniem. Kamień – jako rzeczownik nieżywotny – pozbawiony jest uczuć (Biedermann 2003: 62), podczas gdy człowiek na emocjach opiera wiele swoich działań oraz relacji. Rozważania na ten temat stanowią punkt do wyprowadzenia podstawowego pytania, które począwszy od wymownego tytułu, obecne jest w bajce. Czy dobrze jest czuć?

Oprócz tego, iż kamień jest przykładem martwej natury, według Władysława Kopalińskiego (1991: 138) jest też symbolem nieczułości oraz siły. O ludziach natomiast Goethe (2018: 292) napisał, iż „są ślepi całe życie”, tym samym polemizując ze znanym z *Nowego Testamentu* obrazem Jezusa uzdrawiającego niewidomego (Dynarski 1980: 1167) – tym właśnie jest przesłanie utworu Karpińskiego. Osoba mówiąca rozumie, iż w ludzkim życiu jest miejsce zarówno na ból, jak i na radość. Kamieniom natomiast, podobnie zresztą jak i innym przedmiotom nieożywionym, cierpienie jest oszczędzone. Mimo to Ewa Masłowska podkre-

śla, iż kamień jest zarówno pierwotnym elementem rzeczywistości otaczającej człowieka, jak i stanowi punkt odniesienia do ustanowienia miejsca w kosmosie. Istotny jest również dla zbudowania światopoglądu na sprawy doczesne i wieczne. Podkreśla również, iż prototypowe cechy twardości, odporności oraz bezruchu kamienia – w odniesieniu do charakteru człowieka oraz stosunku do świata – stanowić mogą zarówno walor pozytywny, jak i negatywny (Masłowska 2017: 201). Doskonale widać to w utworze, w którym kamień stanowi punkt wyjścia do rozważań na temat istoty cierpienia, chociaż brakuje jednoznacznej odpowiedzi na zadane w ostatnim wersie pytanie. Posłużenie się cechami kamienia wskazywać może albo na niezłomność charakteru oraz odporność na przeciwności losu, albo na nieczułość, obojętność oraz czasem okrucieństwo (Masłowska 2017: 205). Od każdego człowieka osobno wymaga się zatem zastanowienia nad odpowiedzią, czy lepiej jest czuć, czy mimo wszystko łatwiej być nieczułym?

W odniesieniu do kamieni używa się takich określeń, jak na przykład: rodzina, materiał macierzysty, bliźniacze kryształy oraz pochodzenie. Podobne oznaczenia to między innymi populacja, społeczeństwo oraz członek. Stwierdzić można zatem, iż kamień jest mimo wszystko personifikacją istoty ludzkiej (Cuadrado i Durán 2013: 59-61). Co prawda, stwierdzeniami tymi posługują się głównie badacze z dziedzin nauk o ziemi, należy jednak mimo wszystko zwrócić uwagę na te sformułowania. Jest to bowiem zaakcentowanie podobieństwa między ludźmi i kamieniami na zupełnie innym poziomie niż opozycja kształtność – bezkształtność. Analogia ta polega na zrozumieniu, iż chociaż człowiek ma określoną formę, która wynika z cech gatunkowych, wyróżnia się jednak spośród innych. Tak samo teoretycznie bezkształtny kamień również jest wyjątkowy, a co za tym idzie – różni się od reszty. Być może więc odpowiedź na zadane pytanie jest nieistotna; o wiele ważniejsze jest podobieństwo pomiędzy oboma elementami.

Poza tym uwypukla się w utworze motyw podróży. Podobnie jak w *Kandydzie*, gdzie główny bohater – poprzez tułaczkę – uczy się filozofii życiowej, a także zaczyna rozumieć, iż świat został zorganizowany w sposób niedoskonały, tak i w *Mikołaja Doświadczynskiego przypadkach* głównym motywem jest podróż. Wątek ten, szczególnie w oświeceniu, ma charakter dydaktyczny. Stwierdzić można wobec tego, iż również w bajce Franciszka Karpińskiego wędrówka ma nauczyć człowieka, czym jest istota życia. Być może pokazać ma, iż uczucia są właśnie tym, co decyduje o człowieczeństwie.

Utwór można podzielić na dwie części – pierwszej odpowiadają rymy parzyste, podczas gdy druga składa się z rymów przeplatanych. Narrację poprowadzono w czasie przeszłym przez, wydawałoby się, naocznego obserwatora niezwiązanego z przedstawionymi postaciami. Eksponuje to również harmonijna budowa ośmiozłotkowej bajki, co – w formie graficznej oraz metaforycznej – wskazuje na zaakceptowanie swego położenia, a także na dystans do przedstawianych wydarzeń.

Kamień poddany został personifikacji w słowach „próżna istota”, tym samym nabylając cech ludzkich, w szczególności myślenia oraz mówienia. Mimo to w przedostatnim wersie zastosowano czas przyszły prosty czasownika „odpowiadać”, co każe stwierdzić, iż trzecioosobowy narrator wyłącznie domyśla się, co byłoby odpowiedzią kamienia na takie oskarżenia. Stanowi to więc wyraz przekonań obserwatora.

Przesłanie utworu wskazuje, że to siła wynika z nieczułości, podczas gdy słabość – z uczuć. Widoczne jest również podobieństwo między desygnatami rzeczowników zastosowanych w tytule. Być może więc – paradoksalnie – jest o wiele głębsza analogia pomiędzy człowiekiem i kamieniem niż się może wydawać przed lekturą tekstu. Podsumowując należy stwierdzić, że *Człowiek i kamień* porusza ważne problemy ogólnoludzkie, jak cierpienie, empatia oraz pogłębiona świadomości samego siebie.

BIBLIOGRAFIA

- Biedermann H. (2003). *Leksykon symboli*. Warszawa: Wydawnictwo ROK.
- Borkowski A. (2018), *Symbolika drzewa (lasu) w twórczości Franciszka Karpińskiego*, „Філологічний часопис”, вип. 2 (12), s. 93-100.
- Cuadrado G., Durán P. (2013). *Rocks are Human Beings: Researching the Humanizing Metaphor in Earth Science Scientific Texts*, „Global Journal of Human Social Science”, nr 7, s. 55-64.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Poznań: Pallottinum (1980).
- Jakubowski J. (red.). (1979). *Franciszek Karpiński*, w: *Literatura polska od średniowiecza do pozytywizmu*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 264-266.
- Kopaliński W. (1991). *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Kostkiewiczowa T. (2016). *Piosenka pasterska dziedzictwo sielanki w poezji polskiej XX wieku*, „Prace Polonistyczne”, s. 19-30.
- Krzyżanowski J. (1972). *Liryka sentymentalna*, w: *Dzieje literatury polskiej*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe, s. 200-209.
- Masłowska E. (2017). *Kamienne serce – drewniana dusza. Kamień i drzewo jako archetypowe wzorce kreowania wizerunku psychofizycznej kondycji człowieka w języku i w kulturze tradycyjnej*, w: *ТЕКСТ В ЯЗЫКЕ, РЕЧИ, КУЛЬТУРЕ*, Mińsk: ПІВІІ, s. 200-215.
- Masłowska-Nowak (red.). (2005). *Franciszek Karpiński. Wiersze zebrane*. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.
- Sobol R. (1958). *Wstęp*, w: *Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763-1825*, „Archiwum Literackie”, t. 4, s. 1-268.
- Von Goethe J. (tłum. 2018). *Faust. Tragedii część pierwsza i druga*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Woźnowski W. (oprac.). (1983). *Człowiek i kamień*. W: *Antologia bajki polskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Zajac G. (2019), *Franciszek Karpiński – po czym poznać pamiętnikarza sentymentalnego?* „Ruch Literacki”, s. 533-545.

Dane kontaktowe / Contact details

Karolina Byszewska, UPH
e-mail: karolina_byszewska@wp.pl